

تحلیل و درک فیلم

در جهان پست مدرن و پس از آن

مجموعه مقالات در بررسی برخی از آثار سینمای جهان
از منظر نشانه‌شناسی و روانشناسی در سینما

مکورش جاهد

انتشارات

● تحلیل و درک فیلم، در جهان پست مدرن و پس از آن

مجموعه مقالات در بررسی برخی از آثار سینمایی جهان از منظر نشانه‌شناسی و روانشناسی در سینما

● نویسنده: کورش جاهد

ویراستار: بابک بیات ● مدیر هنری و طراح جلد: سعید صادقی ● ناظر چاپ: سید الهادی ●
چاپ: نشاط ● پائیز ۱۳۹۶ ● چاپ اول ● تیراژ ۱۰۰۰ نسخه ● قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان ● حق چاپ محفوظ است.

انتشارات پرنده

● سرشناسه: جاهد، کورش، ۱۳۵۲ - عنوان و نام پدیدآور: تحلیل و درک فیلم در جهان پست مدرن و پس از آن: مجموعه مقالات در بررسی برخی از آثار سینمایی جهان از منظر نشانه‌شناسی و روانشناسی در سینما/ کورش جاهد. ● مشخصات نشر: تهران: انتشارات پرنده، ۱۳۹۶. ● مشخصات ظاهری: ۲۸۴ ص. ● مصور: ● شابک: 978-600-97891-4-6 ● وضعیت فهرست نویسی: فیبا ● عنوان دیگر: مجموعه مقالات در بررسی برخی از آثار سینمایی جهان از منظر نشانه‌شناسی و روانشناسی در سینما. ● موضوع: سینما — نقد و تفسیر ● موضوع: Motion pictures — Reviews ● موضوع: سینما — نشانه‌شناسی ● موضوع: Motion pictures — Semiotics ● رده بندی کنگره: PIR ۱۹۹۵ ج ۲۲ ت ۳ ۱۳۹۶ ● رده بندی دیویی: ۷۹۱/۴۴۷۵ ● شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۸۱۴۴۰

فهرست

- ۷ | فهرست
- ۹ | مقدمه
- ۲۳ | دور برگردان
- ۳۳ | خلسه
- ۴۱ | یک روز
- ۴۵ | هر چه بهتر کار کنه
- ۵۵ | درباره کوین صحبت کنیم
- ۶۳ | بی وفا
- ۷۳ | چشمه
- ۷۵ | قوی سیاه
- ۸۱ | ویکی کریستینا بارسلونا
- ۸۷ | مو
- ۹۳ | مادربزرگ
- ۹۷ | قطار بازی
- ۱۰۳ | گسیختگی
- ۱۱۱ | متولد چهارم جولای
- ۱۱۷ | پیش از آن که شیطان بداند تو مرده ای
- ۱۲۳ | بخور، نیایش کن عشق بورز
- ۱۳۱ | جزیره پنهان

- نزدیکتر Closer ۱۳۹
- دختر گمشده Gone Girl ۱۴۷
- نیمه‌ی ماه مارس The Ides of March ۱۵۱
- ولساین غمگین Blue Valentine ۱۵۵
- ورود به خلا Enter the Void ۱۶۳
- ماه تلخ Bitter Moon ۱۷۱
- پیش از نیمه شب Before Midnight ۱۷۹
- اقتباس Awarafic ۱۸۷
- امتیاز نهایی Match Point ۱۹۱
- بمان Stay ۱۹۷
- مردم علیه لری فلینت People VS Larry Flynt ۲۰۱
- سوم شخص Third Person ۲۰۷
- قاتلین بالفطره Natural Born Killers ۲۱۳
- یادسپاری Memento ۲۲۱
- زندگی همچون گل رز La Vie en Rose ۲۲۵
- تقدیم به رم با عشق To Rome with Love ۲۲۹
- جوانی Youth ۲۳۵
- مالیخولیا Melancholia ۲۴۱
- مرد غیرعقلانی Irrational Man ۲۴۹
- ملنا Malena ۲۵۷
- آن زن Her ۲۶۳
- ما یک پاپ داریم We Have A Pope ۲۶۷
- فروشنده The Salesman ۲۷۳

مقدمه

چرا فیلم می بینیم و فیلم دیدن ما از چه کیفیتی برخوردار است؟
«فیلم دیدن» گذشته از سرگرمی به چه کارمان می آید و چه کارکنی دارد؟ این
پرسشی است که در این دوره از تاریخ سینما و تاریخ هنر پاسخ به آن می تواند
راه گشای بسیاری از علاقه مندان به هنر سینما و فیلم دوستان در سراسر دنیا و
به خصوص کشور ما باشد.

درواقع این پرسش یکی از مهم ترین دلایل نگارش این کتاب است. کتابی که
شامل مجموعه مقالات نگارنده درباره ی برخی از فیلم های دوران اخیر سینمای
«مدرن» و «پست مدرن» است. مقالاتی که حاصل کارگاه هایی با عنوان بررسی

مبانی زیباشناسی و نشانه‌شناسی سینمای مدرن و پست-مدرن جهان برگزار شده است. هرچند در سالیان اخیر به یاری تکنولوژی و گسترش گونه‌ها و ابزار ته‌زیج، مخاطبان آثار سینمای جهان روز به روز گسترش یافته، و امکان دسترسی به آثار روز سینمای جهان در نسبت با گذشته به مراتب آسان‌تر شده است، اما هم‌چنان، برای خالی‌سازی تحلیل و بررسی و بحث‌های دقیق و کارشناسانه، مطابق با پیشرفت و تحولات فرهنگی و اجتماعی در جهان و تاثیر آن بر سینمای کشورهای مختلف، گذشته تا به امروز خالی به نظر می‌رسد.

این نقصان، هم‌زمان برای مخاطبینی که در زمانه‌ی حاضر به‌طور جدی و یا غیرجدی و از سرتقن به‌دانشان فیلم‌های گوناگون سینمای جهان می‌پردازند، به‌روشنی وجود دارد. در حال حاضر، دنیا، متدوال در میان بسیاری از دوست‌داران سینما و حتا منتقدین و کارشناسان حرفه‌ای، برای تحلیل و بررسی آثار سینمایی، ارجاع به الگوهای سلیقه‌ای و تئوری‌های غریب‌روری است؛ عبارات بی‌کارکرد و غیرآموزنده‌ای هم‌چون، «فیلم خوب»، «فیلم بد»، «در آمدن»، «در نیامدن»، «از فیلم قبلی فیلم‌ساز بهتر بود»، «از قبلی بدتر بود»، «بالاتر از میانگین» و... چیزی است که در فضای نقد و نظر سینما دستان‌مونی زنانه. این قبیل عبارات متأسفانه امروزه در عمل هیچ نقش مفیدی در بالا بردن گسترش میزان درک مخاطب در شناخت بیش‌تر و عمیق‌تر جنبه‌های مختلف فیلم‌های سینمای، یا دست‌کم سینمای دهه‌های اخیر جهان نداشته است.

خوشبختانه کتاب‌های متعددی تاکنون در زمینه‌ی شناخت سینمای دهه‌های پیشین و به‌خصوص سینمای دوران کلاسیک و مدرن جهان از هیچکاک و جان فورد و هوارد هاکس و دیگران تا فیلم‌سازان دوران مدرن، مانند برگمان، آنتونیونی و فلینی، به‌قلم صاحب‌نظران و مترجمین مختلف در ایران نگاشته یا ترجمه شده

علاقه‌مند سینمای جهان به شناخت بهتر و عمیق‌تر سینمای جدید و در اصطلاح، پست مدرن در حدود دو دهه‌ی اخیر، نگارش کتاب‌ها و مقالات روشن‌گرانه و پژوهشی در این زمینه هم‌چنان جای کار بیش‌تر و عمیق‌تری دارد.

با توجه به این‌که سینما روزه‌روز با تاروپود وقایع و مسائل بشری در سرتاسر جهان بیش‌تر و بیش‌تر تنیده شده است، اهمیت این امر بیش از پیش احساس می‌شود.

اگرچه نگارش و درون‌مایه‌ی مقالات پژوهشی این کتاب، نه شامل شناخت، ختم، انتقادی صرف؛ به‌طور مثال نوع کار کردن فیلم‌سازها بوده، بلکه بیش‌تر، اما نکات مشترک و محوری در زیباشناسی فیلم‌ها بوده است. از سویی و هم‌زمان، نگارش این مقالات به نشانه‌شناسی کاربردی در بررسی فیلم‌های حدود سه دهه، اخیر است، توجه شده است. این رویکرد در درجه‌ی نخست تلاشی برای درک معنایی بهتر در فیلم‌ها خواهد بود، و بعد نیز مفاهیم درونی و حتی ساختاری فیلم‌ها از جهات بسیاری مورد بررسی قرار داده است. موضوع مطالعات سینمایی و این‌که، کدام فیلم چقدر متأثر از رویدادهای مهم تاریخ و فرهنگ و دانش جهانی بوده از رویکردی ارزشمند این مقالات به‌شمار می‌روند.

دوجنگ جهانی بر تاریخ و فرهنگ جهان مؤثر افتاد. پیدایش جنگ‌ها و جنبش‌های ادبی و هنری قرن بیستم به‌تبع این دو جنگ برپا شد. گفتمان‌های مکاتبی مانند نئورئالیسم، اکسپرسیونیسم و سوررئالیسم، اتفاقات و جنبش‌های آزادی‌خواه دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی در دنیای غرب و ایالات متحده، شکست آمریکا در جنگ ویتنام، و بسیاری از رویدادهای انسانی قرن اخیر و قرن حاضر موجب تحولات بسیار شگرف فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در جامعه‌ی غرب و دیگر جوامع جهان شد.

این دگرگونی‌ها به نوبه‌ی خود باعث دگرگونی مختصات فرهنگی و هنری، از جمله در سینمای غرب و به خصوص سینمای آمریکا شد.

به عنوان مثال تا پیش از تحولات دهه‌ی ۱۹۶۰ شاهد شخصیت‌پردازی قهرمان‌پردازانه و فضای یک‌دست فرهنگی و اجتماعی فقط «آمریکامحور» در فیلم‌های سینمای آمریکایی بودیم، در حالی که سینمای بعد از دهه‌ی ۱۹۶۰ تبدیل به سینمایی چندفرهنگی (Multi-Cultural) شد، به طوری که از آن برهه به بعد شاهد ظهور و بروز مضامین مختلفی از سایر فرهنگ‌های غیرآمریکایی و غیرسیدبیت در فیلم‌ها بوده‌ایم؛ اشاره به تنوع زبانی و در نتیجه تنوع جهان‌بینی‌ها، مختلا، و راه‌یابی تفکرات شرقی و گسترش اندیشه‌های شهودی و هم‌چنین نقد کدترده‌ی تفکر پوزیتیویستی نگرش علمی صرف و مشاهده‌گرایی پسانساز. در این سینما از جمله‌ی این تغییرات است. گسترش مفهوم «ضدقهرمان» (Anti-hero) در فیلم‌های سینمایی بعد از دهه‌ی ۱۹۶۰ و جهت‌گیری بیشتر متضاد با روند خلق قهرمان‌های رویای آمریکایی American Dream در فیلم‌های سینمای آمریکا را نیز باید به این فهرست افزود.

از دیگر حوادث و جریان‌های اجتماعی می‌توان به ظهور جنبش ادبی «بیتنیک» (Beatnik) اشاره نمود. این جنبش به دست اشخاصی مانند آلن گینزبرگ و جک کرواک در اواخر دهه‌ی ۱۹۵۰ و اوایل دهه‌ی ۱۹۶۰ پا گرفت. جنبش گسترده‌ی ضدفرهنگ «هیپیسیم» (The Counter Culture Movement) در سرزمین دوره و در اعتراض به جنگ آمریکا در ویتنام پا گرفت و به حاشیه‌ها و حاشیه‌نشین‌های اجتماع انسانی و گرایش‌های ضد سرمایه‌داری می‌پرداخت.

باید جنبش‌های «فمینیستی» و «ضدنژادپرستانه» در آمریکا را و اروپا و حوادث ماه مه ۱۹۶۸ در پاریس، را نیز یادآور شد. جنبش‌هایی که همان‌طور که گفته شد، موجب دگرگونی‌های عمیقی در جامعه و فرهنگ اروپا و آمریکا گردید. این

دگرگونی‌ها را در سینمای آن دوران می‌توان ریشه‌یابی نمود. ازجمله پیداش «ژانر فرعی» بسیار شاخصی با عنوان «سندرم تبعات روانی پس از جنگ» (Post War Trauma Syndrome) در سینمای آمریکا ایجاد شد، که فیلم‌های شاخص و تاثیرگذاری در این گونه به‌دست کارگردانان برجسته‌ی سینما ساخته شده است. فیلم‌های مانند «راننده تاکسی» ساخته‌ی ۱۹۷۶ مارتین اسکورسزی، «غلاف خام‌فلزی» ۱۹۸۷ ساخته‌ی استنلی کوبریک، فیلم «شکارچی گوزن» ساخته‌ی ۱۹۷۸ مایک پیمینو، و یا فیلم «متولد چهارم جولای» ساخته‌ی ۱۹۸۸ الیور استون؛ و یا فیلم‌هایی که به‌طور مستقیم به جریانات سیاسی و اجتماعی دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ می‌پردازند.

فیلم‌های مانند موزیکال *Hail!* ساخته‌ی ۱۹۷۹ میلوش فورمن، براساس نمایشی به همین نام در اعتراض به جنگ و برابره جنبش «هیپیسم» و یا نمونه‌ی متاخر فیلم «روایینان» ساخته‌ی ۱۹۷۱ برناردو برتولوچی، که به حوادث ماه مه ۱۹۶۸ پاریس می‌پردازد، و هم‌چنین بسیاری فیلم‌های دیگر که ذکر تمامی آن‌ها از حوصله‌ی این مقدمه خارج است.

از دیگر سو، باید به گونه‌ای موسوم به فیلم‌های «فیلم‌های زنان» (Feminine Movies) نیز اشاره کرد. این نوع فیلم‌ها برخلاف سالیان و دهه‌های گذشته در سینما، به‌طور مشخص و مستقیم از نگاه «اول‌شخص مفرد زنان» به طرح دیدگاه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی زنان در فیلم‌ها می‌پردازند. تحت این قبیل فیلم‌ها از حدود ۲۰ سال گذشته تاکنون، هم‌زمان با تحولات اجتماعی و فرهنگی در مغرب‌زمین به تدریج افزایش یافته است.

از دیگر پدیده‌های اجتماعی و تاریخی بسیار مهم که در چند دهه‌ی اخیر قرن گذشته بر روی پدیده‌های فرهنگی و هنری تاثیر بسزا داشته، پایان دوره موسوم به «جنگ سرد» میان بلوک شرق و غرب و فروپاشی جبهه‌ی کمونیسم و اتحاد

جماهیر شوروی در اوایل دهه‌ی ۱۹۹۰ بود، که تمام جهان و به تبع آن سینما را وارد حیطه‌های بسیار جدید و متفاوتی کرد. به گونه‌ای که کم‌کم سبک و سیاق فیلم‌های پس از آن تاثیر بسزایی گذاشت. یا به طور مثال، رویداد ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و فروپاشی برج‌های دوقلو تجارت جهانی، که بازهم تأثیرات خاص دیگری بر رویدادها و نگرش‌های پس از آن، از جمله مضامین سینمایی و هنری باقی گذاشت.

با هر شکل، هدف از بیان مطالب فوق، بیان این ذهنیت است که سینمای امروز جهان، مانند بسیاری دیگر از پدیده‌های فرهنگی و هنری، به تبع حوادث اجتماعی و سیاسی، آن در سالیان اخیر دچار دگرگونی، چه در حیطه‌ی «مضمون» Thematic چه در حیطه‌ی «ساختار» Formic و تصویری و زیباشناسی پدیدارشناسانه شده است. از سی‌دهه، آغاز جریان «تغییر روحیه جهان» از ابتدای دهه‌ی ۱۹۸۰ و آغاز دوره‌ی جدیدی در فیلم‌سازی هالیوود در این دهه، که به طور مشخص منجر به تولد پیام‌ها، بسیاری در زمینه‌های خاصی مانند «موجودات فضایی» و مضامین مشابه، گویا، نیز، از پدیده‌های نوظهور و قابل بررسی در سینمای روز جهان است.

گذشته از تاثیر همه‌ی این رویدادهای اجتماعی و سیاسی بر فرهنگی بر سینما، مفهوم فلسفی شناخت «انسان» به عنوان محور جهان و به تبع آنی که از دوره‌ی رنسانس به بعد و در دوره‌ی اومانیسم یا انسان محوری، مرکز جهان غرب قرار گرفت، همواره محور پرداخت هنر و مضامین هنری از جمله هنر سینما بوده است. به طوری که شاید بتوان گفت امروزه هنر سینما دیگر مانند فلسفه یا گونه‌ای از دانش انسان‌شناسی نه تنها به بازتاب مسائل گوناگون بشری، مانند جنگ و بحران‌های اجتماعی و سیاسی پرداخته، بلکه به عنوان راهی مکاشفه‌آمیز در جهت شناخت بیش‌تر و عمیق‌تر وجود خود انسان نیز مطرح شده است.

از این رو، در ورای همه‌ی رویدادهای قرن بیستم و قرن حاضر، استفاده‌ی بهینه و جدی از علوم انسانی، به‌خصوص روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و فلسفه به معنای آکادمیک و دقیق آن به مطالعات سینمایی راه باز کرده است. به‌صورتی که می‌توان رد پای بسیار موثر و کاربردی این علوم را در بسیاری از فیلم‌های مهم تاریخ سینما، به‌خصوص سینمای دو دهه‌ی اخیر یافت که به‌عقیدگی نگارنده، عمق بسیار بیش‌تری به آثار سینمایی بخشیده و زمینه‌ی مطالعات گسترده «پنایمنی» میان هنر سینما و این قبیل علوم را به‌طور جدی فراهم آورده است. برخلاف تصور بسیاری از هنردوستان و علاقه‌مندان هنر هفتم، که سینما را «هم‌چون جاده‌ای جدا افتاده از سایر زمینه‌های انسانی و علمی بررسی می‌کنند، امری بدی استفاده موثر و جدی از این علوم، در عمل نمی‌توان تاثیر مهم و قابل ملاحظه‌ای از آن جز یک هنر سرگرم‌کننده‌ی صرف، مانند سیرک، از هنر سینما انتظار داشت.

چه بسا فیلم‌هایی که بدون استفاده موثر و جدی از علوم انسانی یاد شده، ساخته شده و می‌شوند، تنها داستان‌ها و روایات تکراری و فاقد عمق و معنای قابل بررسی را نمایش می‌دهند که به بخش صنعتی و سرگرمی، «از در سینمای جهان تعلق دارند و اغلب هم از حیطه‌ی سرگرمی برای گروه سنی جوان فراتر نمی‌روند. هرچند نیاز به «سرگرم شدن» هم در جایگاه خود بسیار لازم و ضروری به نظر می‌رسد، اما به هر شکل نمی‌تواند موضوع بحث‌های معنابخشی در مقالات و بررسی‌هایی نظیر کتاب حاضر باشد.

این در حالی است که چنانچه هدف مخاطبان دانشگاهی و غیردانشگاهی سینما، آموختن مطالب رمزگشایانه و هستی‌شناختی عمیق‌تر در کنار تماشای یک فیلم باشد، قطع یقین، هم‌زمان می‌توانند از جنبه‌های سرگرم‌کننده‌ی این هنر نیز لذت ببرند.